

2022-12-15
S2022/04744 (delvis)

Socialdepartementet

Statens beredning för medicinsk och
social utvärdering
Box 6183
102 33 Stockholm

Uppdrag att genomföra en förstudie avseende alternativa metoder till tvångsåtgärder inom Statens institutionsstyrelse, den psykiatriska tvångsvården och den rättspsykiatriska vården

Regeringens beslut

Regeringen ger Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) i uppdrag att genomföra en förstudie i syfte att identifiera och utvärdera alternativa metoder och arbetssätt till tvångsåtgärder inom Statens institutionsstyrelses (SiS) verksamhet samt inom den psykiatriska tvångsvården och den rättspsykiatriska vården.

Under uppdragets genomförande ska SBU vid behov föra dialog med och inhämta kunskaper och erfarenheter från berörda myndigheter samt regioner och andra relevanta aktörer inbegripet patient-, brukar-, barn- och anhörigorganisationer.

Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Socialdepartementet) senast den 5 maj 2023. Redovisningen ska hänvisa till diarienumret för detta beslut.

Ärendet

Personer som vårdas inom den sociala och den psykiatriska tvångsvården befinner sig i en särskilt utsatt ställning. Det är angeläget att de erbjuds en vård med hög kvalitet, att vården är säker och att rättssäkerheten respekteras. Frivillighet och självbestämmande är vägledande principer inom både socialtjänst och hälso- och sjukvård.

Sluten tvångsvård utgör dock en begränsning av den enskildes grundläggande fri- och rättigheter, dels genom frihetsberövandet i sig, dels genom

att det inom ramen för tvångsvården under vissa förutsättningar ges utrymme att vidta också andra tvångsåtgärder.

När det gäller slutna vård som bedrivs inom SiS:s verksamhet regleras sådana tvångsåtgärder främst i bestämmelserna om särskilda befogenheter vid SiS:s särskilda ungdomshem, 15–20 c §§ lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, förkortad LVU, och 13–18 c §§ lagen (1998:603) om verkställighet av slutna ungdomsvård, förkortad LSU, samt i bestämmelserna om särskilda befogenheter vid s.k. LVM-hem i 31–36 b §§ lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, förkortad LVM.

De tvångsåtgärder som under särskilda förutsättningar får vidtas inom den slutna psykiatriska tvångsvården regleras i huvudsak i 18–24 §§ lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, förkortad LPT. Bestämmelserna gäller i tillämpliga delar även vid slutna rättspsykiatrisk vård, vilket framgår av 8 § lagen (1991:1129) om psykiatrisk vård, förkortad LRV.

Avskiljning är den mest ingripande särskilda befogenheten inom SiS. Den som vårdas med stöd av LVU eller LSU på SiS:s särskilda ungdomshem får hållas i avskildhet om det är särskilt påkallat på grund av att den enskilde uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen. Den enskilde ska stå under fortlöpande uppsikt av personalen och ha möjlighet att tillkalla personal och får inte hållas i sådan avskildhet längre tid än vad som är absolut nödvändigt och inte i något fall under längre tid än fyra timmar i följd (15 c § LVU och 17 § LSU). Även den som vårdas på ett LVM-hem får under liknande omständigheter hållas i avskildhet, dock inte längre tid än vad som är oundgängligen nödvändigt och inte i något fall under längre tid än 24 timmar i följd (34 b § LVM).

Även inom den slutna psykiatriska tvångsvården och den slutna rättspsykiatriska vården får en patient hållas avskild från andra patienter om det är nödvändigt på grund av att patienten genom aggressivt eller störande beteende allvarligt försvårar vården av de andra patienterna. Ett beslut om avskiljande gäller högst åtta timmar. Tiden för avskiljande får genom ett nytt beslut förlängas med högst åtta timmar. Om det finns synnerliga skäl, får ett beslut om avskiljande avse en bestämd tid som överstiger åtta timmar. Patienten ska under den tid han eller hon hålls avskild stå under fortlöpande uppsikt av hälso- och sjukvårdspersonal (20 § LPT, jfr 8 § LRV). För patienter under 18 år gäller särskilda bestämmelser (20 a § LPT, jfr 8 § LRV).

Fastspänning med bälte får användas inom den slutna psykiatriska tvångsvården och slutna rättspsykiatriska vården, men inte inom SiS:s verksamhet. Om det finns en omedelbar fara för att en vuxen patient inom den slutna psykiatriska tvångsvården eller den slutna rättspsykiatriska vården allvarligt skadar sig själv eller någon annan, får patienten kortvarigt spännas fast med bälte (19 § LPT, jfr 8 § LRV). Även här gäller särskilda bestämmelser för patienter under 18 år (19 a § LPT, jfr 8 § LRV).

Tvångsåtgärder, såsom avskiljning eller fastspänning med bälte, utgör allvarliga och potentiellt riskfyllda ingrepp i den enskildes personliga frihet och integritet som endast får användas om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga, ska de användas. Under senare år har flera åtgärder vidtagits för att minska antalet tvångsåtgärder som vidtas inom SiS och inom den psykiatriska tvångsvården och den rättspsykiatriska vården. Den 1 juli 2020 trädde bestämmelser i kraft som innebär att förutsättningarna för att använda vissa tvångsåtgärder inom den slutna psykiatriska tvångsvården och den slutna rättspsykiatriska vården skärps när det gäller patienter under 18 år, och att tiden för hur länge vissa tvångsåtgärder får pågå förkortas (prop. 2019/20:84, bet. 2019/20:SoU15, rskr. 2019/20:270). Liknande ändringar har tidigare gjorts i LVU och LSU (prop. 2017/18:169, bet. 2017/18:SoU30, rskr. 2017/18:307). SiS:s användning av avskiljningar på SiS särskilda ungdomshem har återkommande redovisats i skrivelser från regeringen till riksdagen (skr. 2020/21:215, skr. 2021/22:230).

Regeringen bedömer att de åtgärder som har vidtagits kommer att ha positiva effekter på vården inom såväl SiS som inom den psykiatriska tvångsvården och den rättspsykiatriska vården. Samtidigt finns ett kontinuerligt behov av att verka för att vården ska vara så ändamålsenlig och rättssäker som möjligt samt att systematiskt arbeta med förbättringar i verksamheterna i syfte att minska användningen av tvångsåtgärder. Det är viktigt att kunskapsläget om alternativa metoder och arbetssätt till tvångsåtgärder uppdateras kontinuerligt för att bistå verksamheterna i detta förbättringsarbete.

Närmare om uppdraget

För att få en ökad kunskap om alternativa metoder och arbetssätt till tvångsåtgärder samt dess ändamålsenlighet och effektivitet ges SBU i uppdrag att genomföra en förstudie som ska ligga till grund för en kunskaps-

sammanställning av alternativa metoder och arbetssätt till tvångsåtgärder inom SiS:s verksamhet samt inom den psykiatriska tvångsvården och den rättspsykiatriska vården. SBU ska särskilt värdera och sammanställa alternativa metoder och arbetssätt till avskiljning respektive fastspänning med bälte. Alternativa arbetssätt och metoder till andra tvångsåtgärder kan även omfattas i sammanställningen, i den mån SBU bedömer dem som relevanta för uppdragets syfte. Förstudien kan inkludera både metoder som används inom den befintliga vården och metoder som används inom liknande verksamhet internationellt. Eftersom de olika vårdformerna skiljer sig från varandra behöver förstudien anpassas efter respektive vårdform.

Förstudien ska ligga till grund för eventuella vidare utvecklingsinsatser inom området och är ett led i regeringens arbete med att utveckla vården och stärka rättssäkerheten för de personer som vårdas med stöd av tvångslagstiftningen.

I arbetet med uppdraget ska pågående uppdrag inom närliggande områden uppmärksammas, däribland Socialstyrelsens uppdrag att genomföra en kartläggning av den psykiatriska tvångsvården respektive den rättspsykiatriska vården (S2021/02640), uppdraget att inkomma med underlag inför en kommande nationell strategi inom området psykisk hälsa och suicidprevention (S2020/06171) samt uppdraget om att se över vissa särskilda befogenheter vid SiS:s särskilda ungdomshem (S2022/01953). I arbetet med uppdraget ska barnrätts- och jämställdhetsperspektiven genomgående beaktas.

På regeringens vägnar

Jakob Forssmed

Andrea Larsson

Kopia till

Statsrådsberedningen/SAM

Finansdepartementet/BA

Justitiedepartementet/L5

Justitiedepartementet/DÅ

Justitiedepartementet/KRIM

Arbetsmarknadsdepartementet/MRD

Arbetsmarknadsdepartementet/JÄM

Kulturdepartementet/CSM

S 2022:C

Barnombudsmannen

Inspektionen för vård och omsorg

Kriminalvården

Rättsmedicinalverket

Socialstyrelsen

Statens institutionsstyrelse

Sveriges Kommuner och Regioner